

RENDISÉG ÉS FELVILÁGOSODÁS KÖZÖTT: GVADÁNYI JÓZSEF ÉLETMŰVE

Tudományos konferencia

Rudabánya

Gvadányi József Városi Művelődési Ház és Könyvtár

2026. október 15–16.

Holl Radosyan D 29 Jan 1788. Izak Loeles Radosyi.
Prof Radanyi J. Loeles
Generatio

Vala sz adhat kérem dekesen ez az Tőm. L. 1000.

Monsieur le Comte de Poading, General de Bataille
aux Armes de La M. D. et R. Hypostolique

Marc
 Presbourg
 Holic.

2 Halid

*„Mert a' békességnek, szagos olaj fája
Virágzott, tsendes lett minden Ország tája,
Apolló kezébe zöldellett Pálmája,
Lantot vert Parnassus' mindenik Múzsája.”*

Az ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézetének XVIII. századi osztálya, a Gvadányi József Városi Művelődési Ház és Könyvtár, a rudabányai Bányászattörténeti Múzeum, valamint az Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány Rudabánya Város Önkormányzatával együttműködésben 2026-ban tudományos konferenciával emlékezik meg a 225 éve elhunyt Gvadányi Józsefről.

Gvadányi József a 18. századi magyar irodalom egyik sajátos, átmeneti alakja: műveiben a rendi világ tapasztalata, a felvilágosodás kori történeti és politikai érdeklődés, valamint a humorra és társadalmi megfigyelésre épülő szatirikus epika különleges módon kapcsolódik össze. Írásai egyaránt jelen vannak a korszak művelt irodalmi kultúrájában és a szélesebb, populáris olvasóközönség körében is; művei így fontos közvetítő szerepet töltenek be a magas irodalom és a populáris kultúra között. Életműve ezért nemcsak irodalomtörténeti, hanem társadalom- és mentalitástörténeti szempontból is kiemelkedő jelentőségű.

A tanácskozás célja az elmúlt évtizedek kutatási eredményeinek számbavételén túl az életmű átfogó, új szempontokat érvényesítő újraolvasása, illetve az, hogy újabb módszertani és értelmezési perspektívákat nyisson az életmű vizsgálatában. A konferenciát egy tervezett, monografikus jellegű tanulmánykötet előkészítő fórumának szánjuk. Az elhangzó előadások írott, tanulmánnyá érlelt változatai egy olyan kötet fejezeteivé állnak össze, amely Gvadányi József életművének lehető legtöbb területét igyekszik lefedni: a családtörténettől és életrajzi kérdésektől kezdve a katonai pályán, a politikai költészen és a nagy epikus műveken át egészen a fordítói tevékenységig, a levelezésig és a recepciótörténetig.

Bízunk abban, hogy a rudabányai helyszín – a szülőföld közelsége – nemcsak méltó keretet ad az emlékezésnek, hanem inspiráló közeget is teremt egy olyan szakmai párbeszédhez, amely hozzájárulhat a Gvadányi-életmű újraértelmezéséhez, a 18. századi irodalomkutatás perspektíváinak tágitásához, és hosszabb távon a szerző helyének újragondolásához a magyar irodalmi kánonban.

A Szervezők

PROGRAM

2026. OKTÓBER 15., CSÜTÖRTÖK

10:00 **Megnyitó**
A konferencia résztvevőit köszönti NOVÁK PÉTER ADRIÁN,
Rudabánya polgármestere és BÉKÉS ENIKŐ, az ELTE HTK
Irodalomtudományi Kutatóintézet igazgatója

10:15 **A Gvadányi József Általános Iskola tanulóinak műsora**

1. szekció: Életút és formálódás: család, iskola, katonaság **Szekcióelnök: CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN**

10:30–10:55 **HADOBÁS SÁNDOR – PAPP ANDREA**
Lokális nemesi jelenlét és társadalmi reprezentáció: A Gvadányi
család Rudabányán

10:55–11:20 **PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA**
Retorika, poétika, historia: A jezsuita oktatás hatása Gvadányi
világképére – Tanulói: az egri és nagyszombati jezsuiták
növendéke

11:20–11:45 **LÁZÁR BALÁZS**
Hadak útján: Gvadányi József katonai pályája és európai tapasztalatai

11:45–12:10 **Vita, hozzászólások**

12:10–12:30 **Kávészünet**

2. szekció: Költői kapcsolatok és megszólított közösségek

Szekcióelnök: HADOBÁS SÁNDOR

- 12:30–12:55 HUBERT ILDIKÓ
„A' nagy Hadak fija, 's a' Múzsák fő Papja, Gvadányi!": Baróti Szabó Dávid Gvadányi Józsefhez írt versei
- 12:55–13:20 BÓDI KATALIN
Nemzetkarakterológia és asszonycsúfoló: *A nemes magyar dámákhoz és kisasszonyokhoz szólló versek* műfaji és közéleti kontextusai
- 13:20–13:30 Vita, hozzászólások
- 13:30–15:00 Ebédszünet

3. szekció: Irodalmi tájékozódás, retorika és poétika

Szekcióelnök: SZILÁGYI MÁRTON

- 15:00–15:25 TÜSKÉS GÁBOR
Gvadányi József és német költőtársai
- 15:25–15:50 FÜLÖP DOROTTYA
„Ne kérdezd a' nevét, a' szél azt el-fújta": A nótárius-történet lezárásának retorikája
- 15:50–16:15 LENGYEL RÉKA
„Az igaz Magyar Poësis természete": Gvadányi József poétikai és irodalomszemléleti nézetei leveleiben és paratextusaiban
- 16:15–16:30 Vita, hozzászólások
- 16:30–16:45 Kávészünet

4. szekció: Nyelv, nemzet, politika és történetírás

Szekcióelnök: TÜSKÉS GÁBOR

- 16:45–17:10 GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ – VLADÁR ZSUZSA
„Élő Magyar nyelven": Gvadányi nyelve és a műveiben közölt szó- és kifejezésmagyarázatok
- 17:10–17:35 TÓTH KÁLMÁN
Királyhűség, nemzeti viselet, nemzeti nyelv: Gvadányi politikai nézetei
- 17:35–18:00 SZÁSZ GÉZA
Világtörténelem magyar nyelven: A felvilágosodás recepciója Gvadányi fordításában – *A világnak közönséges historiája*
- 18:00– Vita, hozzászólások

2026. OKTÓBER 16., PÉNTEK

5. szekció: Hagyomány, recepció, reprezentáció

Szekcióelnök: PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

- 9:30–9:55 SZILÁGYI MÁRTON
Gvadányi József mint hagyomány: A Gvadányi-életmű jelenléte a 19. században
- 9:55–10:20 CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN
A Gvadányi-örökség: a régi és az új tizenkettesek
- 10:20–10:45 TÜSKÉS ANNA
Gvadányi József képzőművészeti ábrázolásai
- 10:45–11:00 VITA, HOZZÁSZÓLÁSOK
- 11:00–11:15 KÁVÉSZÜNET

6. szekció: A Pöstyényi fürdés: műfaj, kontextus, újrakiadás

Szekcióelnök: LENGYEL RÉKA

- 11:15–11:40 VÉGH ZSOLDOS PÉTER
Gvadányi, a pikaresh balneológus
- 11:40–12:05 HEGEDÜS BÉLA
Gvadányi József és Mészöly Gedeon (1880–1960) közös mulatsága:
A *Pöstyényi fürdés* meglepő kontextusa
- 12:05–12:20 VITA, HOZZÁSZÓLÁSOK
- 12:20 ZÁRSZÓ
- 13:00 Megemlékezés és koszorúzás a Szabadság-téren álló Gvadányi-szobornál
Beszédet mond Csörsz Rumen István, az ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet XVIII. századi Osztályának osztályvezetője
A rudabányai református templom megtekintése
- 13:30 BÚCSÚBÉD
- 14:30 A Bányászattörténeti Múzeum megtekintése

AZ ELŐADÁSOK ÖSSZEFOGLALÓI

BÓDI KATALIN

(DE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet)

Nemzetkarakterológia és asszonycsúfoló: *A nemes magyar dámákhoz és kisasszonyokhoz szólló versek* műfaji és közéleti kontextusai

1790-ben jelent meg Pozsonyban és Komáromban névtelenül *A nemes magyar dámákhoz és kisasszonyokhoz szólló versek, melyeket egy megváltozhatatlan buzgó szívvel bíró hazafi, a most közelebb történt változásokra nézve a megnevezett szép nemnek mulatságára és gyönyörködtetésére kibocsátott* című, 12 oldalas verses kiadvány kottamelléklettel. A Zrínyi-strófákban megírt költemény középpontjában a hölgyek magyar viseletének ünneplése és az idegen divat visszautasítása áll, az egyszerűnek tűnő képlet azonban összetett struktúrában valósul meg: a költemény ugyanis eljátszik többek között az eposz és az eposzparódia, az asszonycsúfoló és az átokzsoltár műfajaival és beszédmódjával, miközben a nemzetkarakterológia és a társadalmi nemek szempontjából is vizsgálatra érdemes. Szerzője ugyanebben az évben, talán egy időben publikálta az *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* című szatirikus elbeszélő költeményét: a szöveg 5–7. része szintén foglalkozik a magyaros és az idegen öltözettel. Mindemellett a korabeli sajtóban, például a Mindenest Gyűjtemény és a Magyar Kurir lapszámaiban is megjelennek anekdoták, beszámolók a divatba jövő magyar öltözetéről. Előadásomban *A nemes magyar dámákhoz* című költemény műfaji összetettségét, illetve témáinak, a nők magyar öltözetének és társadalmi nemi szerepük reprezentációjának az elemzését mutatom be, kitérve a sajtóközlemények jellegzetességeire is.

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

(ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet, XVIII. századi osztály)

A Gvadányi-örökség: a régi és az új tizenkettesek

Gvadányi József költészete mintegy félúton helyezkedik el a 17. századi örökség (első sorban Gyöngyösi István) és a 19. század verses epikája (Petőfi Sándor és Arany János) között. Ennek a hagyományláncnak összetartó elemei és elkülönült mozzanatai is voltak, de többségük kutatását megnehezíti az a szemlélet, ha csak visszafelé tekintünk az elődökre, például a *János vitéz* vagy a *Toldi-trilógia* nézőpontjából.

A tizenkettes sortípus, a „magyar alexandrin” számos változáson ment keresztül az évszázadok alatt, így közel sem egységes hagyományt jelent. Vannak korán rögzült szabályai, és vannak változó tényezők is, utóbbiak közé tartozik a „négysarkú” típus háttérbe szorulása a „kétsarkú”, páros rímű megoldás javára. A tudatos formai újítás kanonizációja éppen Gvadányi József nevéhez fűződik, aki mindkét típust

használta műveiben, olvasói általa ismerték meg széles körben. Hídszerepe miatt a Gyöngyösitől (és részben Zrínyitől, illetve vegyes epikus és didaktikus művekből) érkező, eredetileg jellemzően négysoros strófahagyomány mélyebb, poétikai szintű átdolgozásában is fontos szerepet játszott. A későbbi költők főként formai értelemben tekintették Gvadányit előképnek, míg tartalmilag gyakran visszakanyarodtak Zrínyi és Gyöngyösi csiszoltabb kompozíciójához. Ez a kettősség hosszan meghatározza a tizenkét szótagú sorok magyar recepcióját.

Gvadányinak egyrészt a sortípus hagyományban tartásáért, apró korszerűsítéséért tartozunk köszönettel, másrészt a tizenkettes sorokkal elbeszélt témák sokféleségeért, azok párhuzamos kanonizációjáért (szatíra, ál-önéletrírás, anekdoták). E törekvései mögött a közköltészet és a nemesi kéziratosság (pasquillusok, alkalmi költészet) alapos ismerete és innovatív használata tükröződik. Az előadás a formatörténet segítségével, verssorok és rímek párhuzamai által mutat be kapcsolóelemeket Gvadányi és előzményei, valamint a műveit továbbgondoló Petőfi és Arany között.

FÜLÖP DOROTTYA

(ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet, XIX. századi osztály)

„Ne kérdezd a’ nevét, a’ szél azt el-fújta”: A nótárius-történet lezárásának retorikája

Gvadányi József 1796-ban jelentette meg Pozsonyban *A falusi nótáriusnak elmékedései, betegsége, halála és testamentoma* című, kétsoros versekben írt munkáját, amely az 1790-ben név nélkül közölt és nagy sikert arató *Egy falusi nótáriusnak bu-dai utazása* című mű folytatása volt. Az előadás a viszonylag kevés irodalomtörténetési figyelemben részesülő szöveg elemzését kíséri meg: a két részt összekapcsoló utalásrendszer bemutatása mellett a zárlat összetettségére, az elmélkedés, a betegség, a halálábrázolás és a testamentum kapcsolatára, valamint a műbe épített epitáfium és siratóének jelentőségére helyezve a hangsúlyt.

„Élő Magyar nyelven”:

Gvadányi nyelve és a műveiben közölt szó- és kifejezésmagyarázatok

Az előadás Gvadányi József műveinek nyelvi rétegzettségét és a szövegekhez kapcsolódó szerzői magyarázatok nyelvtörténeti értékét vizsgálja. Gvadányi gyakran hangsúlyozza, hogy „élő Magyar nyelven” szól olvasóihoz, műveiben azonban ez az „élő” nyelv nem egynemű: tájnyelvi, társadalmi, hivatali, katonai, latin/deák, valamint különféle idegen nyelvi elemek keverednek benne. A jegyzetekben közölt szó- és kifejezésmagyarázatok ezért nem csupán alkalmi olvasói segédletek, hanem a 18. század végi magyar nyelvhasználat, többnyelvűség és nyelvi közvetítés fontos dokumentumai. Az előadás arra kérdez rá, milyen szavakat tartott Gvadányi magyarázatra szorulóknak, hogyan értelmezte a tájszavakat, idegen kifejezéseket és szakterminusokat, s mit árul el mindez szerzői önképéről, közönségfelfogásáról és a korszak nyelvi tudatáról.

HADOBÁS SÁNDOR – PAPP ANDREA

(Bányászattörténeti Múzeum, Rudabánya)

Lokális nemesi jelenlét és társadalmi reprezentáció:
A Gvadányi család Rudabányán

A Gvadányi név összeforrt Rudabányával, de az átlagember sokszor csak és kizárólag a család híressé vált tagját, Józsefet ismeri. A híres költő, író ugyan a településen született, de még gyermekként elhagyta azt, így nem volt cselekvő részese Rudabánya történetének. Az előadás így arra kíván rávilágítani, hogy a család más tagjai két nemzedéken át, 1683-tól a 18. század közepéig kötődtek Rudabányához és a tágabb környékhez, meghatározó szerepet játszva annak gazdasági és társadalmi életében. Az előadás második felében pedig arra térünk ki, hogyan őrizte meg Rudabánya közössége őket a helyi emlékezetben.

Gvadányi József és Mészöly Gedeon (1880–1960) közös mulatsága:
A Pöstényi fürödés meglepő kontextusa

Gvadányi József első, nyomtatásban megjelent műve némiképp meghökkentő. Nehezen egyeztethető össze azzal a róla kialakult irodalomtörténeti hagyománnyal, amely helyét és szerepét a magyar verseléshez ragaszkodó, a nemesi hagyományt ápoló és támogató szerzőként ábrázolja őt. Előadásomban a fent említett művének egy új kontextusát írom le. Mészöly Gedeon, nyelvész, filológus, műfordító, egyetemi tanár 1920-ban faksimile kiadásban, némileg kiegészítve jelenteti meg újra Gvadányi művét. Az igazán érdekes, hogy Mészöly fordítói munkásságát figyelembe véve, mi az a kontextus, amiben fontosnak tartja a szöveg újra kiadását? Ennek felvázolása talán segíti az 1787-ben megjelent mű furcsaságainak, a magyar irodalomtörténeti kánonban betöltött szerepének megértését is.

HUBERT ILDIKÓ

irodalomtörténész, ny. főiskolai tanár (Budapest)

„A' nagy Hadak fja, 's a' Múzsák fő Papja, Gvadányi!":
Baróti Szabó Dávid Gvadányi Józsefhez írt versei

Tíz év adatott ahhoz az egymás megismerésére törekvő kapcsolattartáshoz, amelyben a viselkedésében távolságtartó ex-jezsuita szerzetes, Baróti Szabó Dávid, verses társalgásában eljutott oda, hogy barátjaként nevezte meg Gvadányi Józsefet. Szabó verseire reflektáló levelek hiányában, hullongó adatok ismeretében mégis feltesszük a kérdést: Vajon a Szakolcán élő költő ugyanígy gondolhatta ezt? Az ismeretségük kezdetén már országos hírnévre szert tett Baróti Szabónak ebben a tíz évben, tizenhat – egyelőre ennyi ismeretes – Gvadányihoz írt költeménye született. Ahány vers, annyi Baróti Szabó által kissé idealizált Gvadányi-portré, ahogy talán azok is látták a verselő lovas generálist, akik műveit kritika nélkül fogadták, beszédstílusán nem megbotránkoztak, hanem vidámságra derültek általa. Baróti Szabó azonban, tudós poétaként, fordítóként, nyelvészként és a népi humortól sem idegenkedőként, más mértéket tartott magáénak. Ahogy Arany János és Petőfi Sán-

dor is. A Gvadányihoz írt Szabó Dávid-versek faggatásával, több mindenre választ keresünk – például a címadó idézet elragadtatott hangjára.

LÁZÁR BALÁZS

(HM HIM Hadtörténeti Kutató Intézet)

Hadak útján: Gvadányi József katonai pályája és európai tapasztalatai

Az előadás Gvadányi József huszártiszti pályafutását vizsgálja levéltári források tükrében. A katonai életút bemutatása során különös figyelmet kapnak Gvadányi szolgálati éveinek eddig kevésbé ismert vagy újonnan feltárható mozzanatai, valamint azok az európai tapasztalatok, amelyek a császári-királyi hadseregben eltöltött évtizedek során formálták szemléletét. A vizsgálat kiter a hadszínterekhez, szolgálati állomásokhoz és katonai konfliktusokhoz kapcsolódó életrajzi adatokra, s ezek alapján kísérletet tesz Gvadányi katonai pályájának árnyaltabb történeti elhelyezésére.

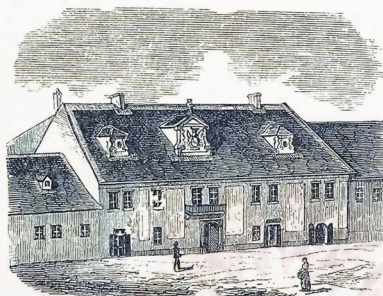
Az előadás másik hangsúlyos kérdése a katonai tapasztalat irodalmi hasznosulása. Ennek keretében a *Rontó Pál* című elbeszélő költemény hadtörténeti vonatkozásai kerülnek előtérbe: azok a motívumok, elbeszélői megoldások és történeti részletek, amelyek a művet nemcsak irodalomtörténeti, hanem hadtörténeti szempontból is figyelemre méltóvá teszik. A költemény vizsgálata lehetőséget ad annak mérlegelésére is, miként kapcsolódik össze Gvadányinál a katonai élményanyag, a kalandnarratíva és a nemesi önprezentáció.

Tágabb összefüggésben az előadás röviden érinti a 18. századi magyar „katonaköltők” jelenségét is. Gvadányi pályája ebben a kontextusban nem elszigetelt esetként, hanem egy szélesebb irodalmi és társadalomtörténeti jelenség részeként értelmezhető: a korszak magyar irodalmának több jelentős, a nemesi költészethez kapcsolódó alakja – így Amade László, Orczy Lőrinc vagy Fekete János – szintén a császári-királyi hadsereg kötelékében szolgált. Az előadás ezért Gvadányi katonai pályáját egyszerre kezeli életrajzi kérdésként, hadtörténeti problémaként és a 18. századi magyar irodalmi szereplehetőségek egyik fontos változataként.

„Az igaz Magyar Poësis természete”
Gvadányi József poétikai és irodalomszemléleti nézetei
leveleiben és paratextusaiban

Gvadányi József irodalmi nézeteiről nem maradt fenn rendszeres poétikai értekezés, levelei, műveinek előszavai és ajánlásai azonban sajátos, összefüggő irodalomszemlélet rekonstruálását teszik lehetővé. Az előadás e szétszórt önreflexív megnyilatkozásokat vizsgálja, különös tekintettel az 1780–1790-es évek levelezésére, valamint az *A mostan folyó török háborúra tzelező gondolatok*, az *A mostan folyó ország gyűlésének satyrico criticé való leírása*, a Rontó Pál, az *Unalmas órákban* és a *Verses* levelezés paratextusaira. A vizsgálat középpontjában Gvadányi „igaz Magyar Poësis”-fogalma áll. Arra keresem a választ, miként kapcsolódik össze gondolkodásában a nemzeti költői hagyomány, a mesterségbeli munka és a versforma; milyen magyar és antik szerzőkből alkot magának irodalmi kánont; hogyan viszonyul a nyelvi tisztaság, az érthetőség és az idegen szavak kérdéséhez; valamint milyen szerepet tulajdonít az irodalomnak az igazság közvetítésében, a gyönyörködtetésben, a hasznos ismeretek terjesztésében és az anyanyelv művelésében. Az előadás kitér arra is, hogy Gvadányi írói gyakorlatában a közönség nem passzív befogadó: barátok, levelezőtársak és különösen a női olvasók és szerzők maguk is alakítják a művek létrejöttét, formáját és nyilvánosságát. Az így kibontakozó kép árnyalhatja Gvadányi hagyományosan „osztönös”, „magyaros” vagy egyszerűen konzervatív szerzőként való leírását. Írásaiban egy olyan, saját történeti és nyelvi hagyományára tudatosan reflektáló irodalomszemlélet körvonalazódik, amely egyszerre épít a régi magyar költészet tekintélyére, az antik műveltségre, az európai olvasmányokra, a társas irodalmi kommunikációra és a korabeli nyomtatott nyilvánosság tapasztalatára.

A GVADÁNYI-HÁZ E SZÁZAD BÉLJÉN

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

(Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet,
Irodalomtudományi Tanszék)

Retorika, poétika, historia: A jezsuita oktatás hatása Gvadányi világképére – Tanulóévek: az egri és nagyszombati jezsuiták növendéke

Az előadás Gvadányi tanulóéveinek egri (1735–1740) és nagyszombati (1740–1743) időszakát vizsgálja, s elsősorban a tanárain, olvasmányélményein keresztül próbálja meg feltérképezni azokat a hatásokat, amelyek pályájának bizonyos szakaszában és műveiben tetten érhetőek. A poétikai és retorikai tanulmányok általánosabb bemutatása mellett a Nándorfehérvár megvédéséről szóló beszélgetésjátéka (Nándor Fejér várnak meg vétele, melyet Belgrád és annak kommandánsa között eshető képzelt beszélgetésben versekbe foglalt G. G. J. Pozsony és Komárom, 1790.), és világtörténeti munkája (A világnak közönséges historiája. A melyet magyar hazájához viseltető szeretettől ösztönöztetvén, néhány jeles, és hiteles authorokból kiszedegetvén ugyan ezen hazájának élő nyelven bátorkodik nékie, mint igaz fiú szeretetnek áldozatját benyújtani. Pozsony, 1796–1803) áll a vizsgálódás középpontjában. Az első a jezsuita oktatás (dramatikus) retorikai hagyományainak megőrződését mutatja, a második pedig a jezsuita történelemoktatás sajátosságairól és Gvadányi történelemszemléletéről ad átfogó képet. Ezt a képet teszi teljesebbé az OSZK Kézirattárában őrzött cenzori jelentés bemutatása is.

SZÁSZ GÉZA

(SZTE BTK Francia Tanszék)

Világtörténelem magyar nyelven: A felvilágosodás recepciója Gvadányi fordításában – *A világnak közönséges historiája*

A magyarországi Gvadányi-recepcióból kibontakozó portré, sőt, talán a közvélekedés is egyoldalú, sokszor pártos elkötelezettséggel teli, a szerzőt egyidejűleg provinciális és „nemzetidegen” kozmopolita vonásokkal felruházó, s vajmi keveset foglalkozik a 18. század politikai és szellemi kontextusába való beágyazottságával. A Penke Olga által az utóbbi évtizedekben elvégzett kutatások alapján Gvadányi fordítói munkássága alaposan átrajzolja a visszavonult tábornokról kialakult képet: a komoly tanulmányokat végzett, több nyelv elmélyült ismeretével, a harctéri

tapasztalatok mellett a korabeli Európa történéseinek résztvevői élményanyagával rendelkező egykori hadfi a francia felvilágosodás történelemszemléletének egyik legfontosabb közvetítője lett. Neki köszönhetően készült el Voltaire világtörténetének első teljes – igaz, áttételes – magyar fordítása. Mindamelllett Gvadányi nem elégedett meg a pusztá közvetítéssel; személyes tapasztalataira hivatkozva kritikával is illette a francia mester egyes passzusait. A francia felvilágosodás korabeli magyarországi recepciójának egyik kulcseleméről lévén szó, Gvadányi a fordítástörténet fontos szereplőjévé vált, miközben igen taktikusan a cenzúra megkerülésére törekedett. Mindez nem lehetett volna lehetséges széles körű műveltség és autonóm alkotói attitűd nélkül. Az előadás ennek az értelmiségi pozíciónak az elemét, gyökereit igyekszik körbejárni, fókuszba helyezve Voltaire *Essai sur les mœurs* című művének fordítói munkálatait.

SZILÁGYI MÁRTON

(ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet
XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék)

**Gvadányi József mint hagyomány:
A Gvadányi-életmű jelenléte a 19. században**

Az előadás Gvadányi József utóéletének 19. század közepi, illetve a későbbi évtizedekben megragadható jelenségeit kívánja értelmezni. Feltűnő ugyanis, hogy a magyar romantika több meghatározó alkotója is komoly rokonszenvvel nyilatkozott magáról Gvadányiról vagy életművének bizonyos darabjairól. Petőfi verset írt az íróról, Arany János pedig tanulmányt szentelt neki. Ezek önmagukban is értelmezendő gesztusok, mivel Gvadányi kiemelése a népiesség értelmezésének a keretében vált fontossá mindkét költő esetében. Mindehhez pedig érdekes módon csatlakozik Jókai gesztusa, aki *Rab Ráby* című regényében az *Egy falusi nótárius...* bizonyos elemeit illesztette be a cselekvénybe, immár nem a népiesség elemeként, hanem a 18. századiság jelzéseként.

Királyhűség, nemzeti viselet, nemzeti nyelv: Gvadányi politikai nézetei

„Szerettem Királyom, szerettem Hazámat, / Viseltem mindenkor hazai gúnyamat. / Anyai nyelvünkön mindég beszéltem, / Más idegen nyelvek eleibe tettem.” Ezek, A falusi nótáriusnak elmélkedései, betegsége, halála és testamentoma végén olvasható, a nótárius végrendeletének részét képező sorok frappáns módon összegzik Gvadányi politikai nézeteinek alapelemeit. A Gvadányi munkái alapján rekonstruálható politikai gondolkodás alapvetően konzervatív irányultságúnak tekinthető, udvarhű politikai álláspont, a nemzeti viselet és a magyar nyelv iránti elkötelezettség jellemezték.

Több művében megfigyelhető az elkötelezett (de nem bigott) katolicizmus is, mely azonban már elsősorban nem a protestánsok és ortodoxok, hanem a felvilágosult „deisták”, „naturalisták”, és „epikureusok” nézetei ellen irányult, tehát figyelembe vette az ország nemcsak nyelvi-etnikai, hanem vallási sokszínűségét is, a katolicizmus uralkodó pozíciójához azonban feltétlenül ragaszkodott.

Gvadányi nem sorolható be a korabeli rendi politizálás egyetlen irányzatába se. A Magyar Királyságot a Habsburg Monarchia integráns részének tekintette, nem érzékelt lényegi feszültséget a magyar nemesség rendi érdekei és az uralkodóház összbirodalmi és dinasztikus politikai törekvései között, a közjogi kérdések problematizálása távol állt tőle. Az 1790/91-es országgyűlést egy „isten-mezei palóc” nézőpontjából bemutató terjedelmes versezete végén a fiktív narrátor a magyar viselet kötelezővé tétele (a nemesség számára), a törvényhozás és a törvénykezés magyar nyelvűsége, valamint (Révai Miklós tervezetéhez kapcsolódva) a nyelv kiművelésére magyar tudós társaság felállítása mellett foglal határozottan állást. Ehhez kapcsolódott még a nádor alá rendelt nemzeti hadsereg felállításának igénye, melyben magyar tisztek szolgáljanak, békeidőben az ország területén állomásozzanak, háború esetén azonban az uralkodó bárhová küldhetné őket.

Gvadányi feltétlen Habsburg-hűségén II. József rendi alkotmányosságot sértő, összbirodalmi szempontokat előtérbe helyező intézkedései se tudták kikezdeni, ezekkel szemben csak nagyon óvatos bírálat érhető tetten néhány művében. A dinasztia legitimitását megkérdőjelező rendi nézeteket viszont határozottan elutasította, az 1790-es országgyűlés szatirikus-kritikai elbeszélésében gúnyosan ír a poroszokkal szövetszövetkezni akaró irányzat bukásán és az ebben résztvevők rémüldözésén. Négyesy László értékelése szerint egyike volt „azoknak a hazafiaknak, a kik egységben tudták látni az uralkodóház és a nemzet érdekeit.”

Gvadányi gondolkodásmódja műveinek tanúsága alapján „őskonzervatív”, minden változással szemben zsigeri ellenszenv sugárzik soraiból. Ez a politikai és esztétikai nézeteiben egyaránt megnyilvánuló attitűd azonban nem jelenti azt, hogy ne képviselt volna egyéni nézeteket. Előadásom a műveiben található, első olvasásra gyakran ellentmondásosnak tűnő politikai reflexiók elhelyezésére tesz kísérletet a kései rendiség és a modern nemzetépítő törekvések hatástörténetének kontextusában.

TÜSKÉS ANNA

(ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet, Bibliográfiai osztály)

Gvadányi József képzőművészeti ábrázolásai

A vizsgálat kiindulópontját három, a költőt még életében megörökítő portré képezi: két, a 18. század második felére keltezhető olajfestmény, valamint egy akvarell portré. Ezek az ábrázolások ikonográfiai alapul szolgáltak a 19. század folyamán készült sokszorosított grafikai lapoknak, amelyek átvették a korábbi portrék kompozíciós megoldásait és karakterjegyeit, ugyanakkor a korszak nyomtatott kultúrájának igényeihez igazodva új kontextusba helyezték a költő arcképét. A grafikai reprodukciók vizsgálata lehetőséget ad annak feltárására, miként vált egy eredetileg festészeti portrétípus a nemzeti irodalmi emlékezet széles körben terjesztett vizuális elemévé. Pásztor János 1925-ben Rudabányán Gvadányi születésének 200. évfordulójára felállított bronz mellszobra a korábbi portrék ikonográfiai örökségét plasztikai formában értelmezi újra, a helyi és országos emlékezetpolitika metszéspontjában helyezve a költő alakját.

Gvadányi József és német költőtársai

A Gvadányi-kutatásban csaknem kezdettől jelen van a nemzetközi vonatkozások vizsgálata, de máig hiányzik a költő által megnevezett szerzőkkel és művekkel, a kutatás által azonosított forrásokkal és a kor külföldi, elsősorban német irodalmával kimutatható tematikus, motivikus és eszmei megfelelések, párhuzamok módszeres vizsgálata. A költő utalásainak, továbbá Széchy Károly, Kovács Dénes, Gragger Róbert, Szerb Antal, Turóczi-Trostler József, Lukácsy Sándor, Julow Viktor és mások kutatásainak, megjegyzéseinek áttekintése mutatja, Gvadányi költészete nem nevezhető magányos, önmagában álló, kizárólag a kortárs magyarországi irodalmi, közköltészeti jelenségekkel kapcsolatban álló, nemzetközi vonatkozások nélküli poézisnek, és több ponton összefüggésbe hozható a 18. század második felének német irodalmával. A szokásos klasszifikációk – mint pl. „nemzeti jellegű verses epika”, „nemesi irodalom” – alkalmazása és a közvetlen hatások, átvételek bizonyítása helyett, továbbá az egyetlen szerzőre, írásmódra vagy irodalmi regiszterre történő összpontosítás mellett érdemes tágabb összefüggésben is vizsgálni, és kísérletet tenni a valóságfelfogás, témák, motívumok, hangvétel és ábrázolásmód terén található nemzetközi párhuzamok és megfelelések feltárására. Ez a – jelen esetben három elbeszélő költemény, a *Pöstényi fürödés*, az *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* és a *Rontó Pál* német irodalmi párhuzamaira szűkített – tág értelemben vett intertextuális perspektíva lehetővé teszi egy eddig homályban hagyott virtuális kulturális szövet megrajzolását, egyes szerzők és nemzeti irodalmak fölötti poétikai sajátosságok és eszmei kapcsolatok felismerését, érintkezési pontok, strukturális hasonlóságok és típuszerű közös vonások azonosítását. Igazolni próbálom a feltevést, mely szerint a kortárs német irodalom több vonatkozásban inspirációt, mintákat és megerősítést adhatott Gvadányi epikus költészetéhez.

A műveket három csoportra osztva vizsgálom: 1. Gvadányi által említett művek; 2. a kutatás által forrásként azonosított művek; 3. strukturális, motivikus, tematikus, eszmei és tónusbeli megfelelések. Míg az első két csoportba sorolt munkák nagy valószínűséggel részét alkotják Gvadányi irodalmi műveltségének, illetőleg a művek lehetséges pretextusainak tekinthetők, a harmadik csoport alkotásai a tágabb intertextuális mező részei, s egy eddig lényegében figyelmen kívül hagyott tematikus és eszmei kontextust körvonalaznak. Az, hogy a tárgyalt művek egy része egy Gvadányiénál magasabb – esetenként jóval magasabb – irodalmiságot, esetenként más szövegtípust, műfajt vagy műnemet képvisel, aláhúzza a megfigyelést az életmű közvetítő szerepéről a különböző regiszterek között.

Gvadányi, a pikareszk balneológus

A pöstyéni kéntartalmú iszapos hőforrást és fürdőt már a 15. században ismerték. Sokan messze földről jöttek ide, hogy a forrás gyógyvizében fürödve – különösen mozgásszervi betegségek, csúzos fájdalmak, csontbántalmak és több más betegség ellen orvoslást keresve – meggyógyuljanak. Az első orvosi tudósítás a pöstyéni fürdőről Wernher György munkájában (*De admirandis Hungariae aquis hypomnematicum – Feljegyzés Magyarország csodálatos vizeiről*) jelent meg 1551-ben, Bécsben. Kiemeli a forrás gyógyerejét, leírja magas hőmérsékletét, úgy, ahogy az különböző változatokban szokott előfordulni, valamint az agyag tapintatú iszapot is kellőképpen méltányolja. Hasonló tanulmányokat írtak még ebben a témában Jordán Tamás (1586), Crato Krafftioini János (1594), Istvánffy István (1599), Baccius András (1622), Benoschovinus Antal pedig egy költeményben énekelte meg a forrás gyógyhatásait 1642-ben.

Gvadányi József szakolcai évei alatt nyaranta felkereste a közeli Pöstyént és rendszeresen itt kúráltatta magát. Ismerte és felhasználta Torkos Jusztusz János (1699–1770) pozsonyi főorvos és szakíró munkáit, különösképpen annak a pöstyéni hévízről szóló latin nyelvű monográfiáját, a *Schediasma de Termis Pöstheniensibust*, 1745-ből. Ezt a tanulmányt, ahogyan az előadásban bemutatom, Gvadányi is gyakran forgatta, és beépítette az 1787-ben megjelent, *Pöstényi fürödés* című verses művének előkészületeibe és történeti hátterébe.

SAKOLCZA LÁTKÉPE

A konferencia az ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet XVIII. századi osztálya, a Gvadányi József Városi Művelődési Ház és Könyvtár, a rudabányai Bányászattörténeti Múzeum, az Érc-és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány és Rudabánya Város Önkormányzata szervezésében került megrendezésre.

ELTE | HTK
IRODALOMTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

Szervezőtitkár: Lengyel Réka

Támogatónk

az NKA Hagyomány- és Ismeretátadás kollégiuma
pályázati azonosító: 504108/14311

Nemzeti
Kulturális
Alap

A KÖZÖLT KÉPEK JEGYZÉKE

Borító: Ismeretlen festő: *Gvadányi József*. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. 67. Jelenleg az edelényi kastélyban látható.

Borító belső oldala: Gvadányi József Péczeli Józsefhez írott levelének részlete. Forrás: Széchy Károly: *Gróf Gvadányi József 1725–1801*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1894, 167.

2. o.: Záródísz az *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* 1790-es kiadásának 158. oldaláról.

7. o.: A nótárius lovas ábrázolása az *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* 1790-es kiadásának címlapjáról.

12. o.: Jankó Gyula: *Gvadányi szakolcai háza az emléktáblával*. Forrás: Gvadányi-album. *Gróf Gvadányi József szakolczai lakóházának emléktáblával való megjelölése alkalmából*. Szerk. Kovács Dénes. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság bizománya, 1887, 137.

18. o.: *Szakolcza látképe*. Forrás: *Gvadányi-album*, 1887.

Hátsó borító belső oldala: *A világnak közönséges története* kéziratos címlapja. Forrás: *Gvadányi-album*, 1887.

Hátsó borító: A Gvadányi grófi család címere. Forrás: *Gvadányi-album*, 1887.

A konferenciafüzetet szerkesztette: Lengyel Réka

Tördelte: Szilágyi N. Zsuzsa

Nyomdai munkálatok: Fignár Zoltán e. v., Kazincbarcika

A Világnak
Közhíseges
Historiája

a melyet
Magyar Házajáró
viseletű Szeretettel
őszönöztetvén
néhány jeles és híteles Általozókól
Ki Szegedre
már ezen Házajáró elő nyelvéen bátorodik
néhik mint igaz fiú Szeretettel áldozatát
mely alázatoossággal be mutatni
Gróf Gvadányi József
Magyar Lovas Generális.

Hatodik Kötet

Bosonban
Weber Simon Péter Költőjevel és Kései
1798

A Givadányi grófi család címere.